

ביו"ט כמו בשבת, „דא"ר אבא חייב אדם לבצוע על שתי ככרות שלמות בשבת מ"ט לקטו לחם משנה כתיב"י ופירשו רבנן דבימים טובים נמי בעינן לבצוע על שתי ככרות כשבת דעיקר חיובא בשבת משום דלא הוה המן נחית בשבת אלא הוה נחית בערב שבת זוגי זוגי ובימים טובים נמי לא הוה נחית אלא הוה נחית בערב יום [ב- ערבי ימים טובים] זוגי זוגי כמו דהוה נחית בערבי שבתות הלכך בעינן למבצע ביום טוב על תרתין ריפאתא שלמאתא כ- דמחייבין בשבת".

והנה הרמב"ם הביא החיוב דלחם משנה בשבת ויו"ט ב' פעמים, בהל' ברכות ובהל' שבת: בהל' ברכות¹⁸ כ' „בשבתות ובימים טובים חייב לבצוע על שתי ככרות נוטל שתיהן בידו ובוצע אחת מהן", ובהל' שבת¹⁹ כ' בקיצור „וצריך לקבוע כל סעודה משלשתן על היין ולבצוע על שתי ככרות וכן בימים טוב- בים".

ואף שבפשטות נראה שהוא אותו הדין וקיצר בלשונו בהל' שבת כי סמך על מ"ש לפנ"ז בהל' ברכות, נ"ל, שהם שני דינים בחיוב לחם משנה.

דהנה חיוב זה יש לבאר בשני אופנים:

(א) הוא דין בסעודת שבת, דגדר סעודה הוא ע"י קביעתה על פת, וכיון שסעודת שבת היא סעודה חשובה לכן חייבים לק- בוע אותה על לחם משנה.

(ב) חיוב לחם משנה הוא דין בכציעת הפת, דמהלכות בציעת הפת שצריך לברך ולבצוע אשלימה, אלא שבשבת נתוסף בגדר „שלימה", דלהיותו יום חשוב הרי

רשות חלוקות אם ירד המן ביו"ט. דממ"ש בשבת (יום השביעי) „ויברך . . ויקדש¹⁰, ברכו במן וקדשו במן¹¹ (שבשבת לא ירד המן) משמע דרק בשבת לא ירד אבל ב- יו"ט ירד¹², ואילו לדרשת המכילתא „שבת לא יהי בו לרבות יום הכפורים, לא יהי בו לרבות יום טוב¹³, לא יהי המן יורד בהם.

אבל רש"י בפירושו עה"ת הביא את שתי הדרשות: עה"פ¹⁴ „ויברך . . ויקדש" פי' „ברכו במן שכל ימות השבוע ירד להם עומר לגולגולת ובששי לחם משנה, וקד- שו במן שלא ירד כלל בשבת", וביחד עם זה הביא בפרשתנו (כנ"ל) שלא ירד המן ביוהכ"פ וימים טובים.

וע"פ הנ"ל מובן הוא, כי לשיטת רש"י זה שלא ירד המן ביוהכ"פ ויו"ט אינו מצד קדושת היום שבהם מצד עצמם (שגם הם מובדלים מהימים שלפניהם ולאחריהם להיותם מקראי קודש), אלא מצד גדר „שבת" שבהם¹⁵.

ג. ויש לומר דנפק"מ להלכה, וב- הקדים:

בחיוב לחם משנה כ' הרי"ף¹⁶ דחיובו

(10) בראשית ב, ג.

(11) ב"ר פי"א, ב.

(12) אבל ראה נזר הקודש (השלם) לבי"ר שם.

(13) ל' התוס' בביצה שם. ובעירובין שם „ד-

דרשינן שלא ירד מן לישראל בשבתות וימים טובים".

(14) בראשית שם. ועד"ז פי' ביתרו כ, יא.

(15) כמ"ש בחזקוני בראשית שם. וראה גוי"א בפרש"י כאן (אלא שמבאר, שעד"ז הוא גם הפירוש במכילתא). וראה אמרי שפר ונחלת יעקב בפרש"י בראשית שם. ס' זכרון פרשתנו כאן.

(16) לפסחים קטז, רע"א. הובא בתוס' פסחים

שם ד"ה מה דרכו. ב"י לטאו"ח סתקכ"ט. וכ"ה דעת

רב נטרונאי גאון (הובא באוצר הגאונים ברכות לט,

ב. ובכ"מ).

(17) פרשתנו טז, כב.

(18) פ"ז ה"ד.

(19) פ"ל ה"ט.

רמב"ם: בהלכות ברכות הביא החיוב ד- לחם משנה בהמשך לדיני בציעת הפת, דהתחלת ההלכה היא „מצוה מן המובחר לבצוע ככר שלימה, אם היתה שם שלימה של שעורים ופרוסה של חטים מניח שלימה בתוך פרוסה ובצוע משתיהן כדי שיבצע מחטים ומשלימה, ובהמשך לזה מביא „בשבתות ובימים טובים חייב לבצוע על שתי ככרות, נוטל שתיהן בידו ובצוע אחת מהן, היינו שמדיני בציעת הפת חייב בשבת ויו"ט לבצוע על שתי ככרות²².

ואילו בהל' שבת קאי בדין הב' שבלחם משנה, מצד חשיבות הסעודה שבוה, כ- דיוק לשונו „חייב אדם לאכול שלש סעודות בשבת כו' וצריך לקבוע כל סעודה משלשתן על היין ולבצוע על שתי ככרות, דמהלכות ודיני ג' סעודות בשבת יש חיוב לקבוע אותן על יין ולבצוע על שתי ככרות.

ולכן לא הוסיף כאן (מ"ש בהל' ברכות) דבצוע רק ככר אחת, כי זהו רק מצד דין בציעת הפת, ולא בקביעות הסעודה (כנ"ל).

ולפ"ז נמצא עוד נפק"מ: במגיד משנה להל' שבת שם הביא לענין חיוב לחם משנה „וכתב גאון כל זמן שהוא סועד, דהיינו שחיוב זה הוא בכל סעודה שסועד בשבת²³, ולכאורה זהו מצד דין בציעת הפת שבלחם משנה²⁴, דאז כל פעם שהוא

22) והרי גם בדין בציעה על שלימה, שבכלל היא מצוה מן המובחר (כלשון הרמב"ם בתחילת ההלכה), הרי בשבת ויו"ט יש ע"ז חיוב מיוחד, וכמוכן גם משו"ע שבהערה 20.

23) וכ"ה באבודרהם ב"דיני שלש סעודות" בשם הרא"ש (הובא ברמ"א (ושו"ע אדה"ז) אר"ח סרצ"א ס"ד (ס"ז)): כל שעה שמבקש לסעוד חייב בלח"מ ואע"פ שאינו מחוייב אלא בשלש סעודות.

24) ראה ביאורי הגר"א אר"ח שם סק"ב.

„שלימה" בו היא לחם משנה, ולכן צ"ל ב- ציעת הפת על לחם משנה²⁰.

ויש לומר נפק"מ בפשטות בין שני ה- אופנים: אם הוא דין בבציעת הפת, ה"ז נוגע רק בעת הברכה ובציעת הפת²⁰, משא"כ אם זה גדר בחשיבות הסעודה, ה"ז נוגע לכל הסעודה, ולכן צריך שיהיו שני הלחמים על השולחן במשך הסעודה, ומצוה (מן המובחר) לאכול משניהם²¹.

ועפ"ז יש לומר, דמ"ש הרמב"ם דין זה ב"פ, בהל' ברכות ובהל' שבת, הוא משום שס"ל דתרווייהו איתנהו בי, שיש שני הגדרים בחיוב לחם משנה, הן מדין בציעת הפת והן מדין הלכות סעודת שבת (ויו"ט).

וזוהו החילוק בין שתי ההלכות ב-

20) וכמוכן גם מפרטי הדינים בהל' בציעת הפת (שו"ע אדה"ז אר"ח סק"ז ס"ג, וש"נ) דבימות החול „טוב לחתוך מעט בסכין פרוסת הבציעה מן הלחם קודם שיתחיל לברך כו' בשבת ויו"ט אין לחתוך כלל בלחם עד לאחר הברכה כי שמא כו' ובשבת צ"ל לחם משנה שלם". וראה גם שם סק"ח ס"ג החילוק בין ימות החול ושבת לענין לחם משנה שיהי' לחם שלם.

20*) ראה שו"ע אדה"ז סע"ד ס"ב (כדעת ר"כ, הובא לקמן ס"ד. אבל ראה הערה 29). ולהעיר מפמ"ג שם (משב"ז סק"ב). ועוד.

21) ראה שטמ"ק (ריטב"א) ועוד לברכות (לט, ב), שמפרש המימרא „חייב אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת" - „פירוש ולבצוע משתיהן". וראה ב"ח לטאור"ח ס"י רדע ש„ראוי לנהוג (כשני הפי-רושים*) לבצוע פרוסה גדולה שתספיק לו לכל הסעודה וגם לבצוע שתי הככרות של לחם משנה לחתיכות שיאכלו כל המסובין מהם ועכ"פ יהא נוהג כך בסעודת בקר דכבוד יום קודם לכבוד לילה" (הובא גם במג"א שם סק"ב), ומשמע דבציעה על ב' הככרות הוי מצד חשיבות הסעודה.

* דרש"י והרשב"א בברכות שם, ושבת ק"ז,

סע"ב (כדלקמן הערה 27).

הסוגיות דברכות ודשבת: במס' ברכות שם קאי בדיני בציעת הפת כנ"ל, ומזה למדין שחיוב לחם משנה הוא מצד הלכות בציעת הפת²⁴; והסוגיא דמס' שבת שם היא (בעיקר) בדיני סעודות שבת²⁵, שמוזה מוכן, שחיוב לחם משנה הוא גדר בסעודות שבת.

והנה כתבו התוס'²⁶, "ועיקר מילתי דר' חייא בר אבא²⁷ בפרק כל כתבי אלא להכי מייתי התם (בברכות) אחר פסח לומר ש צריך שם מצה שלישית משום לחם משנה וחייב לבצוע על שתי ככרות בין בשבת בין ביי"ט, דאי לאו הכי למה הביא שם מילתי דר' חייא, וכן פסק רב אלפס ד צריך לבצוע על שתי ככרות ביום טוב וה טעם לפי שהי' לחם משנה יורד בערבי ימים טובים". ונמצא, שבסוגיא דמס' בר-

סועד בשבת ויו"ט צריך לבצוע על שתי ככרות, אבל חיוב לחם משנה מצד דין סעודת שבת י"ל שהוא רק בסעודות של חיוב, ג' סעודות השבת²⁵ (ולא אם מרבה עוד סעודות של רשות).

ד. ומעתה יש לעיין בחיוב לחם משנה דיו"ט, אם גם בו יש שני דינים אלו או לאו, ובהקדים:

מקור דין לחם משנה הוא במס' שבת²⁶: "אמר רבי אבא בשבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות דכתיב לחם משנה, אמר רבי אשי חזינא לי' לרב כהנא דנקט תרתי ובצע חדא אמר לקטו כתיב רבי זירא הוה בצע אכולה שירותי"²⁷.

וסוגיא זו הובאה גם במס' ברכות²⁸ ל- אחרי דיני בציעת הפת אם היא על הפתי- תין או על השלימות, וקאמר "וירא שמים יוצא ידי שניהן . . מניח פרוסה בתוך ה- שלימה ובצוע . . א"ר פפא הכל מודים ב- פסח שמניח פרוסה בתוך שלימה ובצוע מאי טעמא לחם עוני כתיב", וממשיך לאחזי "אמר ר"א כו".

ויש לומר בפשטות, שזהו המקור לדב- רי הרמב"ם שיש בחיוב לחם משנה שני הגדרים, מצד הלכות בציעת הפת ומצד דין סעודת שבת²⁹, שזהו החילוק בין שתי

(ע"פ הנ"ל ס"ג) שזהו החילוק בין רב כהנא דנקט תרתי ובצע חדא, כי ס"ל דהוי דין בבציעת הפת, ור"ז דבצע על ב' הככרות, כי ס"ל דהוי דין בסעודה. אבל מזה שהוסיף רב כהנא (בשבת שם. ולכמה גירסאות גם בברכות) "לקטו כתיב" מסתבר דגם לר' כהנא מקרי קביעת סעודה על שתיהן. אבל להעיר דלפי השטמ"ק (ריטב"א) (הנ"ל הערה 21) מאמר רבי אבא בשבת "חייב אדם לבצוע על שתי ככרות" פירושו שצריך "לבצוע משתיהן". והרי לפי גירסת הרשב"א ושטמ"ק הגי' בברכות היא דדברי ר"ז בא לפני דברי רב אשי חזינא לי' לרב כהנא (דלא כלפנינו) - ראה דק"ס ברכות שם.

(30) להעיר מהשינוי בפרש"י בין מס' שבת למס' ברכות בד"ה בצע לכולי' שירותי: במס' שבת כ', "פרוסה גדולה ודי לו בה לאותה סעודה ולכבוד שבת ונראה כמחבב סעודת שבת להתחזק ולאכול הרבה", ואילו בברכות קיצר "פרוסה גדולה שהי' די לו לכל הסעודה בשבת" - הרי שבמס' שבת מדגיש יותר חשיבות הסעודה.

ויש לבאר ע"פ הנ"ל גם השינויים בגי' הגמ' כמו שהוא במס' ברכות ומס' שבת. ואכ"מ.

(31) פסחים שבהערה 16.

(32) לפנינו בברכות ושבת שם ר' אבא (כנסמן

עה"ג לתוס' פסחים שם). ובר"ן שבת שם, "רבא".

(25) שלמדוהו ממ"ש ג' פעמים היום בפרשת המן - שבת קיז, סע"ב. ולכמה דיעות משמע דהוי דאורייתא - ראה חרדים פ"ד מצוות התלויות בוושט אות ג'. לבוש ר"ס רצא. ט"ז סתע"ב סק"א. סתרע"ח סק"ב. ובכ"מ. וראה שו"ע אדה"ז רטרד"ע.

(26) קיז, סע"ב.

(27) לפרש"י (ברכות ושבת שם) ר"ז בצע א- כולה שירותי היינו פרוסה גדולה, ולהרשב"א בכר- כות ושבת שם (וכן בשטמ"ק ברכות ועוד ראשונים), ר"ז בצע משני הככרות. וראה הערה 29.

(28) לט, ב בשינויים קלים.

(29) ע"פ מ"ש הרשב"א ועוד (הנ"ל הערה 27) שר' זירא הי' בוצע על כל הככרות, לכאורה י"ל

תצא *

און אזוי איז אויך מפורש אין דער סתם משנה אין אנהייב פאה „אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב כיבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו כו"ל.

לאידך געפינען מיר אבער, אז דער רמב"ם פסק'נט „הטובה הצפונה לצדיקים היא חיי העוה"ב והיא החיים שאין מות עמהן והטובה שאין עמה רעה. הוא שכתוב בתורה למען ייטב לך והארכת ימים. מפי השמועה למדו למען ייטב לך לעולם שכולו טוב והארכת ימים לעולם שכולו ארוך"; און ווי ער זאגט אויך אין דעם פרק לאחר ז' „שמתן שכרן של מצות והטובה שנזכה לה אם שמרנו דרך ה' הכתוב בתורה היא חיי העולם הבא שנאמר למען ייטב לך והארכת ימים" — וואס דאס איז דעת ר"י. דארף מען פארשטיין:

פארוואס פסק'נט דער רמב"ם ווי ר' יעקב און ניט ווי די אויבענגעבראכטע סתם משנה אין חולין און פאה'?

א. אין סיום מס' חולין זאגט די גמרא „תניא דבי ר' יעקב אומר אין לך כל מצוה ומצוה שבתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחיית המתים תלוי' בה, בכבוד אב ואם כתיב למען יאריכון ימך ולמען ייטב לך, בשילוח הקן כתיב למען ייטב לך והארכת ימים, הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות ועלה ושלח את האם ולקח את הבנים ובחזרתו נפל ומת היכן אריכות ימיו של זה והיכן טובתו של זה, אלא למען יאריכון ימך בעולם שכולו ארוך ולמען ייטב לך לעולם שכולו טוב, ודלמא לא הוי הכי ר' יעקב מעשה חזא כו', אלא שכר מצות בהאי עלמא ליכא."

לערנענדיק בפשטות קומט אויס, אז ר' יעקב איז מחולק מיט דער סתם משנה דארט, וואס זאגט „מה אם מצוה קלה שהיא כאיסר אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים קל וחומר על מצות חמורות שבתורה" — וואס בפשטות מיינט די משנה „ייטב לך והארכת ימים" אריכות ימים בעוה"ז.

(*) וסיום מס' חולין.

(1) וקדושין לט, ב.

(2) ואתחנן ה, טז.

(3) פירשתנו כב, ז.

(4) ראה פרש"י. ובחדא"ג שם שמפרש"י נראה

דכל הך סוגיא מודלמא לא הוה הכי כו' לא שייכא אלא בפרק קמא דקדושין.

(5) וכ"ה ע"פ פרש"י עה"ת בפרשתנו שם * — ראה לקו"ש ח"ט ע' 133 הערה 2. דעת זקנים

(*) ומ"ש רש"י בס"פ ואתחנן „ולמחר לעוה"ב ליטול שכרם" (וראה לבוש האורה וצדה לדרך ר"פ עקב), ראה בארוכה לקו"ש חכ"ט (ע' 44 ואילך), שמדייק רש"י „ליטול שכרם" (כבע"ז ג, א) ולא לקבל שכרם" (כהל' בעירובין כב, א). ואכ"מ.

מבעה"ת כאן. וראה ספרי האזינו לב, מז. ולהעיר מת"י עה"פ שמחלק „דיוטב לך בעלמא הדין ותוריד יומין בעלמא דאתי", משא"כ בכיבוד אריא בפ' ואתחנן.

(6) רפ"ח מהל' תשובה.

(7) רפ"ט שם.

(8) כמ"ש בכס"מ רפ"ח שם.

(9) במשנה קדושין (לט, ב) „כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ", ובפרש"י שם ד"ה מטיבין „משמע בהאי עלמא (וכ"מ מגמרא שם). וכ"ה בפירוש המשניות להרמב"ם „מטיבין ומאריכין את ימיו בעולם הזה" (וכ"ה בשמו במלאכת שלמה, ופנ"י קדושין שם). אבל בפיהמ"ש הוצאת קאפאח „בעולם הבא" (וכ"פ במאירי וברע"ב), וכן הביא בדרך חיים למהר"ל פ"ו ד"ה ומה

די הבטחה פון „למען ייטב לך והארכת ימים“?

דער מהרש"א¹¹ זאגט „ולא תקשי לך מכל היעודים שבתורה דא"א לפרש רק בעוה"ז שאם תשמעו יבואו עליכם כל הברכות והטובות וישבו על אדמתם ובהיפך אם לא תשמעו יבואו כל הקללות ואבדתם מן הארץ, די"ל לר"י דמודה דזכות הרבים ומעשיהם הטובים מביאים להם כל הברכות והטובות שנזכרו בתורה גם בעוה"ז כו' אבל ר"י לא אמר כן אלא ביחיד כו'“.

אין רמב"ם אבער געפינט מען ניט, אז ער זאל מחלק זיין צווישן רבים און יחיד.

אויך דארף מען פארשטיין: פארוואס ברענגט דער רמב"ם¹² (בלויז) דעם פסוק „למען ייטב לך והארכת ימים“ וואס שטייט ביי שילוח הקן, און בריינגט ניט (אויך) דעם פסוק „למען יאריכון ימך ולמען ייטב לך“ וואס שטייט פריער אין דער תורה, ביי כיבוד אב ואם — ניט ווי די ברייתא (ר' יעקב), וואס בריינגט ביידע פסוקים¹³?

ג. וועט מען דאס פארשטיין בהקדם די קושיא¹⁴: פארוואס דארף ר"י בריינגען א ראי, אז „שכר מצות בהאי עלמא ליכא“ סיי ביי מצות כיבוד אב ואם סיי ביי שילוח הקן, און ס'איז ניט גענוג צו זאגן דאס ביי איינער פון זיי? און

(11) חדא"ג קדושין שם. וראה אברבנאל ר"פ בחוקותי, התשובה ה'.

(12) ברפ"ח וברפ"ט שם. וכן בפירוש המשניות בסנהדרין פ' חלק ד"ה ועתה אחל. ובמרוג ח"ג ספכ"ז.

(13) אבל בתוספתא סוף חולין הביא רק הכתוב דפרשתנו בשילוח הקן. וראה דק"ס.

(14) ראה המקנה קדושין שם. ובכמה מפרשים לקדושין וחולין כאן.

ב. נאכמער: דער רמב"ם אין ממשיך¹⁰ „מאחר שנדע שמתן שכרן של מצות כו' היא חיי העוה"ב כו' מהו זה שכתוב בכל התורה כולה אם תשמעו יגיע לכם כך ואם לא תשמעו יקרה אתכם כך וכל אותן הדברים בעוה"ז, כגון שובע ורעב ומלחמה ושלוש ומלכות ושפלות ושיבת הארץ וגלות והצלחת מעשה והפסדו ושאר כל דברי הברית. כל אותן הדברים אמת היו ויהיו ובזמן שאנו עושים כל מצות התורה יגיעו אלינו טובות העולם הזה כולן, ובזמן שאנו עוברין עליהן תקראנה אותנו הרעות הכתובות, ואף על פי כן אין אותן הטובות הם סוף מתן שכרן של מצות ולא אותן הרעות הם סוף הנקמה שנוקמין מעובר על כל המצות, אלא כך הוא הכרע כל הדברים. הקב"ה נתן לנו תורה זו עץ חיים היא וכל העושה כל הכתוב בה ויודעו דעה גמורה נכונה זוכה בה לחיי העוה"ב. ולפי גודל מעשיו ורוב חכמתו הוא זוכה. והבטיחנו בתורה שאם נעשה אותה בשמחה ובטובת הנפש ונהגה בחכמה תמיד שיסיר ממנו כל הדברים המונעים אותנו מלעשותה כגון חולי ומלחמה ורעב וכיוצא בהן, וישפיע לנו כל הטובות המחזיקות את ידינו לעשות התורה כגון שובע ושלוש ורבי כסף וזהב, כדי שלא נעסוק כל ימינו בדברים שהגוף צריך להן אלא נשב פנויים ללמוד בחכמה ולעשות המצוה כדי שנזכה לחיי העולם הבא“.

היינט וויבאלד אז מען דארף בלא"ה לערנען אז די אלע יעודים אין תורה ריידן וועגן מתן שכר אין עוה"ז — פארוואס זאל ער אויך אזוי ניט לערנען

שאמרנו. ובפשטות י"ל שמפרש כתירוץ של רבא, וכפ"י הפנ"י שם.

(10) בפ"ט שם.

וירא

התורה חיוב של חינוך בתור הכנה לקיום המצות בגדלותו, ואדרבה, זהו יסוד ה- מצוה הכללית דת"ת לבנים, כנ"ל.

אלא שמן התורה המצוה היא „שידעו בנינו המצות“, ואתו רבנן ותיקנו שגם מצוה לחנך את הבן בקיום המצות, וכמ"ש ראשונים, שהוא כדי „להרגיל את הקטן למצוה . . כדי שיהא מחונך ורגיל ל- מצוות“, „להנהיגו שיהא סרוך אחר מנהגו לכשיגדיל“, כענין שנאמר¹⁰ „חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה“¹¹. אבל לכאורה אין זה מספיק¹²: כיון

עקב שם, יח: הוסיף בכאן ולמדתם אותם כי ושנתם שיספר להם המצות וכאן עד שילמדו אותם וידעום ויבינו אותם וטעמיהם}. ובמאירי (קידושין ל, א) „האב חייב בלימוד תורת הבן . . עד שידע ענין המצוות ויקיים אותם כראוי“. ובבמדב"ר פי"ז, א (וראה תנחומא שלה יד ובעץ יוסף שם) „שנו רבותינו ה' דברים האב חייב לעשות לבן כו' ללמדו תורה כו' ללמדו מצות כו'“ (וראה מפרשים שם).

(8) רש"י סוכה ב, סע"ב ד"ה מדרבנן.

(9) רש"י חגיגה ו, א ד"ה קטן.

(10) משלי כב, ו.

(11) וכן ברשב"א (מגילה יט, ב) ובריטב"א (סוכה שם) הזכירו הכתוב ד„חנוך לנער“ לענין חובת חינוך דרבנן. אבל בגמ' קידושין ל, רע"א מבואר דקאי בבן גדול, וכמ"ש אדמו"ר הזקן בהל' ת"ת פ"א ס"ו. ובפשטות זהו הטעם שלא הביאו אדה"ז בשו"ע הל' שבת סש"ג לענין חובת חינוך. וצע"ק בלשונו בשו"ת (סי' מא – נדפס בסוף השו"ע, וכן בספר בפ"ע) „דהתם (בחגיגה) מיירי במ"ע המוטלת על האב לחנך בה בנו כדי שיקיים מעצמו כשיגדיל שזו היא מצות חינוך כדכתיב חנוך לנער כו'“.

(12) נוסף ע"ז שלא מצינו כן דעת רוב ה' ראשונים והפוסקים שמצות ת"ת היא כעין חינוך שידע המצות וכו', כ"א שמצות ת"ת היא א' ממצות הבן המוטלת על האב לעשות לבנו, שבנו ילמד

א. בחיוב דחינוך הקטנים, איתא בכ"מ ד„חינוך מדרבנן“, אבל מן התורה ליכא חיוב חינוך – ודרוש ביאור:

כיון שמן התורה ברגע שהקטן נעשה גדול חייב מיד בקיום כל מצוות התורה, א"כ באם אין חיוב מן התורה להכינו לזמן גדלותו, יעבור על מצות התורה מחמת חסרון ידיעה וחוסר הכנה?

בפשטות יש לומר, שזה נכלל במצוה הכללית דתלמוד תורה, „מצות עשה מן התורה על האב ללמד את בנו הקטן תורה . . שנאמר² ולמדתם אותם את בניכם לדבר במ"ש³, וכמו שפי' הרמב"ן בפסוק⁴ „ושנתם לבניך“, „מאחר שצויה במצות חוקת עולם לדורותיכם“ . . הנה אנחנו מצווים שידעו בנינו המצוות, ואיך ידעו אותם אם לא נלמדם“⁵. ולפ"ז ישנו מן

(1) נזיר כט, א. חגיגה ד, א. וש"נ. ובכ"מ. וראה ברמב"ם בכ"מ לענין מצות פרטיות: הל' ציצית פ"ג ה"ט. הל' ברכות פ"ה ה"א. הל' שביתת עשור פ"ב ה"י. הל' סוכה פ"ו ה"א. ועוד. וראה אנציקלופדי תלמודית ערך חנוך בתחלתו. וש"נ.

(2) עקב יא, יט.

(3) הל' ת"ת (להרמב"ם) ולאדה"ז בתחלתו.

(4) ואתחנן ו, ז.

(5) ויקרא ג, יז. וראה גם תשא (לא, יז), לך (יז, י)

– הובא ברמב"ן שם.

(6) וראה בה"ג בהקדמתו – מנין המצוות (קום עשה עא) „למד בנך תורה ומצות“, וכ"ה בסמ"ג (מ"ע יב וברמזי המצות בראש הספר) וביראים (הש-לם סי' רכה).

(7) ובפי' רבינו מיוחס עה"ת (ירושלים תשכ"ח) עקב יא, יט: ולמדתם אותם. תרגילו את בניכם להיות עסוקים תמיד בתורה . . כדי שירגיל בכך ואף בכל המצוות, וכן שלמה אומר חנוך לנער כו' (וברמב"ן

* להעיר גם מלשון אדה"ז בקו"א בהל' ת"ת

(פ"א סק"א (תתכח, א)). חינוך לתורה דאורייתא על

האב“.

הרמב"ם¹⁵, "יש מצות עשה שאדם חייב להשתדל ולרדוף עד שיעשה אותה כגון תפלין וסוכה ולולב ושופר". ואף שגוף החיוב אינו אלא פעולה מסוימת כהנחת תפלין ונטילת לולב מ"מ חיוב זה עצמו מחייבו בכל ההכנות הדרושות כדי שיוכל לקיים (פעולת) המצוה. ועוד זאת, שאם לא השתדל ללמוד ולידע איך לקיים המצוה, ולכן לא קיימה כהלכתה, הרי גם זה חשוב מבטל מ"ע.

וא"כ, בקטן שנעשה גדול, שאז מתחייב מיד מדאורייתא בקיום כל התורה כולה, הרי כיון שא"א שיקיים כל המוטל עליו בלי הכנה קודמת, הן לימוד וידיעת ה- מצות, והן הכנתו והכשרתו שיתרגל לקיי- מם בפועל (שזהו ע"ד ההשתדלות להשיג תפלין או לולב וכיו"ב), א"כ הכנה זו היא ג"כ, לכאורה, חובה מה"ת¹⁶. ומאחר שישנו חיוב על הקטן להכין עצמו לגדלותו אלא שקטן אינו בר-חיובא, לכן יש מקום לומר שחיוב זה עובר אל האב [וע"ד מ"ש הריב"ש¹⁷ לגבי פדיון הבן, ש"עיקר ה- מצוה בעצמו אלא שבקטנותו אי אפשר¹⁸, ולכן הוטל על האב].

אלא שאעפ"כ אין חובה זו בגדר מצוה, כי אם רק הכשר והכנה בלבד, ע"ד וב- דוגמת כריתת עצים לעשות פחמים לע- שות ברזל (איזמל למילה)¹⁹. וזהו שנתוסף במצות חינוך שמד"ס, שיש בזה גדר חיוב

שידיעת המצות עצמה אינה די' שיקיימן בפועל כשיגדיל, וכדמוכח מזה גופא שחכמים חייבו לחנכו בקיום המצות ב- פועל שיתרגל בהן, הרי, שמן התורה, כשיגדל הקטן ויגיע לגיל י"ג שנה ויום אחד, חסר בהכנתו והכשרתו השלימה כדי שיוכל לקיים בפועל כל המצוות כדבעי כשיגדל. דאם נתרגל הקטן להתנהג ללא שמירת התורה והמצוות, הרי גם אם יודע (בשכלו ומחשבתו) הלכות כל המצוות, אי אפשר שבן רגע יתחיל לקיימן כולן בפו- על כדבעי (היפך טבעו ומנהגו הקודם).

ב. לכאורה יש לומר, שאכן ישנה חובת חינוך²⁰ מדאורייתא²¹ [ולא רק ב- ידיעת המצות] – ובהקדם:

כשהתורה מחייבת לקיים איזו מצוה, ולדוגמא הנחת תפלין, פשוט שאין החיוב רק למי שיש לפניו זוג תפלין שמחוייב להניחו, אלא המצוה מחייבתו לעשות כל הדרוש כדי להשיג תפלין, ואם לא הש- תדל ומשו"ז לא הניחו ביטל מ"ע. ועד"ז בכמה מצוות, שמחוייב מה"ת לעשות כל הדרוש כדי שיוכל לקיים המצוה, ובל'

תורה, וע"ד מצות מילה ופדיון הבן, כפשטות הסוגיא בקידושין (כט, א).

13) להעיר שיש אחרונים (נסמן באנציקלופדי תלמודית שם ע' קסב) דס"ל שמהפסוק, "חנוך לנער גו" יש להוכיח שחיוב החינוך הוא מצות עשה מדברי קבלה. וי"א (נסמן שם) שמקורו בתורה – כמ"ש (פרשתנו יח, יט) "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו גו' ושמרו דרך ה' גו'".

14) ולהעיר ממ"ש הרמב"ן גבי מצות הקהל (וילך לא, יג) "ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו. הם הטף כי ישמעו וישאלו והאבות ירגילום ויחנכו אותם, כי אין הטף הזה יונקי שדים אבל הם קטני השנים הקרובים להתחנך כו'", אלא שסיים "אבל רבותינו אמרו (חגיגה ג, א) האנשים ללמוד... והטף למה בא ליתן שכר למביאייהם", והיינו דמזה מוכח דאינו משום חינוך. וראה מהרש"א חגיגה שם ד"ה נשים. ובארוכה לקו"ש חייט ע' 364 ואילך.

15) הל' ברכות פ"א ה"ב.

16) ראה לקו"ש חיי"ז ע' 70. חכ"ו ע' 75 ואילך.

וש"נ.

17) בתשובותיו סקל"א.

18) ובאו"ז ח"ב סי' קד משמע דכן הוא נמי לענין מילה. אבל ראה שו"ת הר"ן סי' נב. וראה בארוכה לקו"ש חיי"א ע' 44 ואילך ובהערות שם. וש"נ.

19) שבת קל, א (ובפרש"י ד"ה לעשות) וש"נ –

שלדעת ר"א כ"ז בגדר מכשירי מצוה שדוחין את

השבת.

ברא הוא מה"ת²⁶ [והכתוב בדברי קבלה "חנוך לנער וגו'" הוא גילוי מילתא ב- עלמא].

ד. אולם לכאורה חידוש גדול הוא לומר שישנה חובת חינוך מדאורייתא²⁷, ולא הוזכר זה בפוסקים, אלא כולם נקטו דחובת החינוך אינו אלא מד"ס, וכמפורש בלשון אדמו"ר הזקן בשלחנו ריש הל' ת"ת הנ"ל, "שהקטן פטור מכל המצות וגם אביו אינו חייב לחנכו במצות מן התורה אלא מד"ס כו"²⁸.

ועפ"ז כיון שמה"ת ברגע שקטן נעשה גדול מחוייב מיד בקיום כה"ת כולה, ואם לא נתחנך ונתרגל במצוות לפני"ז מן הנמנע שיוכל להזהר כדבעי בכל מ"ע ומל"ת מיד כשיגדל, א"כ איך אפשר לומר דאין חיוב מה"ת להכינו ולהכשירו לזמן גדלותו לבל יעבור על מצוות התורה מחמת (חסרון ידיעה ו) חוסר הכנה²⁹. ועוד, ע"פ משנת"ל דמצד חיוב המצות שיחולו תיכף כשיגדל איכא חובת הכנה שברגע שית-

ויש לומר, שמ"ש רבינו מנוח שם ד, "חינוך השעות אינו חובה מדרבנן אלא חובה המוטלת על כל אדם מעצמו כו"³⁰, ר"ל דהאחריות של האב לחנך בנו (כאופן כללי) מוכחת מסברא, והאדם מחוייב בה מעצמו מבלי שיהי' ע"ז ציווי וחיוב מפורש.

כלומר: מכיון שמן התורה מחוייב כל אחד מעת שהגיע לגיל י"ג שנה ויום א' לקיים כל התורה והמצוות, הרי מובן ופשוט שכל איש ישראל יחנך וירגיל את בנו, "ללכת בדרכי יושר", דרך התורה והמצוה, כשם שפשוט שכל אדם ישר הולך מדריך ומחנך את בנו בדרך הטוב והישר מבלי שיהי' לו ציווי ע"ז, כי זהו טבעו של אב, ובלשון הכתוב³¹ גבי אבר-הם, "יצוה את בניו ואת ביתו אחריו לעשות צדקה ומשפט".

ועפ"ז י"ל שיש בזה גדר דאורייתא³², וכמבואר בכ"מ בש"ס דדבר המוכח מס-

26) בכתובות כב, א (ועוד) "למה לי קרא סברא הוא". וראה פנ"י ברכות לה, סע"א. בית האוצר מערכת א כלל קלא. ושם (בסופו) מביא מחזקוני (נח ז, כא), "יש כמה מצות שחייבים בני אדם לשמרן מכח סברת הדעת אע"פ שלא נצטוו".

27) בכללות המצות. וגם כמצות פרטיות כמו הקהל (הנ"ל הערה 14), הרי נוסף ע"ז שבכמה מקומות משמע שאין זה בגדר חינוך, הרי מלשון הרמב"ן עצמו, "קטנים הקרובים להתחנך" מובן שאין זו מצות חינוך באופן הרגיל. וכן ב"ליספו ל' בידים" לדעת התרוה"ד (הנ"ל הערה 25), הרי פשוט שאינה דומה הקפידה שירגיל עצמו באיסור לשאר עניני חינוך.

28) ובאו"ח סמ"ג ס"ב וכן במהד"ת סוף סי' ד כ' (רק) שהוא חיוב "מד"ס", "שחייבו חכמים".

29) יש לדון אם אפשר לחייב האב (או כל מי שיש בידו) לחנך הבן מחמת "לפני עור", דכיון דקטן אינו יכול לחנך את עצמו, והוא נמצא ברשותו של האב, א"כ בזה שאינו מחנכו ה"ה מכשילו, והוי כתרתי עברי נהרא.

24) פרשתנו יח, יט. וראה לעיל הערה 13.

25) יש להעיר דמצינו דיעה מפורשת דישנו גדר של חינוך מדאורייתא, והוא בתרומת הדשן (פסקים סי' סב) שכ' דקטן העובר עבירה בקטנותו א"צ לעשות תשובה ע"ז כשיגדיל דקטן אינו בר אזהרה כלל כדמוכח מהא דקטן אוכל נבילות אין ב"ד מצווין להפרישו (יבמות קיד, א) - "והא דאיתי קרא (יבמות שם) דאסרה תורה דלא ליספו ל' בידים יש לומר הטעם דקפיד רחמנא שלא ירגיל אותו לעבור עבירות וכשיגדל יבקש לימודו". אבל בשו"ת חת"ס (או"ח ספ"ג) כ' ד, "זה אינו עיקר דלא דרשינו טעמי דקרא", ע"ש. ובשו"ת אדמו"ר הזקן הנ"ל סי' מא, "אבל למספי איסור בידים לקטן דאסור לכ"ע לאו משום חינוך איתנו עלה אלא מדכתיב לא תאכלום כו", דחינוך אינו מוטל אלא על האב בלבד. . . ע' א"ח סי' שמג". וכן מוכח לכאורה ממה שפסק בהל' שבת (שם) ס"ה, "לספות לו איסור בידים אסור לכל אדם מן התורה אפילו אינו בר הבנה כלל שנא' לא תאכלום כו".